

МІСЦЕ І РОЛЬ ГЛОБАЛЬНИХ ФОРМ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Визначено місце й роль глобальних форм економічного співробітництва в системі міжнародної конкуренції. Зроблено висновок, що глобальне взаємопроникнення економік має властивості продукувати унікальні продукти (послуги), технології й форми організації, які не мають аналогів у світі. Обґрунтовано, що визнання цих цінностей світовим ринком не є обов'язковим, достатньо їх визнання в рамках національних економік, що створює передумови рівноправного входження останніх до системи світового господарства при збереженні функцій управління. Встановлено наявність такого прояву глобалізації, як регіоналізація економічної діяльності, під якою запропоновано розуміти глобалізацію в обмежених масштабах, що охоплює групу країн, які створюють об'єднання, в рамках яких відбуваються більша або менша лібералізація торгівлі, рух капіталу і робочої сили.

Запропоновано визначення глобалізації як процесу інтенсифікації обміну матеріальними і нематеріальними ресурсами, інститутами, цінностями, культурами, який зумовлює підвищення значущості національної самобутності, гуманітарних цінностей і ролі держави в розвитку і примноженні людського потенціалу. Визначено специфіку глобалізації у вищезазначеному контексті: підвищення значущості соціально-економічного партнерства і культурної взаємодії; формування моделі нової раціональності; випередження змісту становлення єдиного співтовариства (цілі, принципи) його формами (об'єктивний розвиток транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій); пріоритетність матеріальних цінностей порівняно з духовними; збільшення потреби в глобальній координації діяльності і недосконалість міжнародних інститутів; різноманіття культур при переважанні розширення впливу західної культури; різне позиціонування країн у військово-політичній і соціально-культурній сферах; зростання ролі регіональних союзів та взаємовпливу міжрегіональних господарських та регіональних зовнішньоекономічних комплексів у світогосподарській системі.

Ключові слова: *розвиток міжнародної економічної діяльності, глобалізація, зовнішньоекономічні комплекси.*

Определены место и роль глобальных форм экономического сотрудничества в системе международной конкуренции. Сделан вывод, что глобальное взаимопроникновение экономик имеет свойства продуцировать уникальные продукты (услуги), технологии и формы организации, которые не имеют аналогов в мире. Обосновано, что признание этих ценностей мировым рынком не является обязательным, достаточно их признания в рамках национальных экономик создает предпосылки равноправного вхождения последних в систему мирового хозяйства при сохранении функций управления. Установлено наличие такого проявления глобализации, как регионализация экономической деятельности, под которой предлагается понимать глобализацию в ограниченных масштабах, охватывающей группу стран, которые создают объединения, в рамках которых происходят большая или меньшая либерализация торговли, движение капитала и рабочей силы.

Предложено определение глобализации как процесса интенсификации обмена материальными и нематериальными ресурсами, институтами, ценностями, культурами, который обуславливает повышение значимости национальной самобытности, гуманитарных ценностей и роли государства в развитии и приумножении человеческого потенциала. Определена специфика глобализации в вышеупомянутом контексте: повышение значимости социально-экономического партнерства и культурного взаимодействия; формирование модели новой

рациональности; опережения содержания становления единого сообщества (цели, принципы) его формами (объективное развитие транспорта, информационно-коммуникационных технологий); приоритетность материальных ценностей по сравнению с духовными; увеличение потребности в глобальной координации деятельности и несовершенство международных институтов; многообразие культур при преобладании расширения влияния западной культуры; разное позиционирование стран в военно-политической и социально-культурной сферах; возрастание роли региональных союзов и взаимовлияния межрегиональных хозяйственных и региональных внешнеэкономических комплексов в мирохозяйственных системе.

Ключевые слова: развитие международной экономической деятельности, глобализация, внешнеэкономические комплексы.

The place and role of global forms of economic cooperation in the international competition. It is concluded that global interpenetration of economies has properties to produce unique products (services), technology and organizational forms, which have no analogues in the world. Proved that the recognition of these values the global market is not mandatory, it is sufficient for their recognition in national economies creates conditions equal to the last entry of the world economy, while maintaining management functions. The presence of such manifestations of globalization as regionalization of economic activity, by which proposed to understand globalization to a limited extent, covering a group of countries that create the association, within which there are more or less the liberalization of trade, movement of capital and labor.

The definition of globalization as a process of intensification of exchange of material and non-material resources, institutions, values and cultures, which causes increasing importance of national identity, humanitarian values and the state's role in the development and enhancement of human potentials. Vyznachenno specificity in the aforementioned context of globalization: increased importance of social and economic partnership and cultural interaction; formation of a new model of rationality; outpacing content becoming a single community (objectives, principles) of its forms (objective transport, information and communication technologies); priority items compared with the spiritual; increasing need for global coordination of activities and the imperfection of international institutions; cultural diversity in the prevalence expand the influence of Western culture; different positioning of the military-political and socio-cultural spheres; the increasing role of regional alliances and mutual inter-regional economic and foreign trade systems in the world economic system.

Key words: the development of international economic activity, globalization, foreign systems.

Вступ

Глобалізація міжнародного життя – явище, що охоплює всі області людської діяльності і зумовлює тісний взаємозв'язок різноманітних сфер життя світового співтовариства. Від окремих проблем, що одержали назву глобальних, світове співтовариство приходять до глобалізації всієї людської діяльності, у тому числі і міжнародних економічних зв'язків. Новим істотним характеристикам, якісним змінам у цьому процесі сприяє формування всесвітнього інформаційного середовища. У зв'язку з цим дослідження сутності й проявів глобалізації та її впливу на розвиток світогосподарських зв'язків і міжнародного економічного співробітництва видається на сьогодні надзвичайно актуальним.

Питанням розвитку і поширення впливу глобалізації приділяють значну увагу вчені різних наукових шкіл. Основу сучасних уявлень про процес глобалізації становлять теоретичні положення Т. Левіта, Ф. Фукуями, З. Бжезінського, Ж. Атталі,

Дж. Сороса, Дж. Стігліца, К. Омає, С. Хантінгтона і К. Санторо. Дослідженню процесів впливу глобалізації на національну економіку присвячені праці С. Глазьева, М. Делягіна, В. Оболенського, В. Сенчагова, Р. Фатхутдінова та ін. Разом з тим, слід відзначити, що питанням дослідження розширення впливу глобалізації на розвиток міжнародної економічної діяльності регіонів приділяється недостатньо уваги.

Результати

Як правило, до глобальних належать явища і проблеми всеохоплюючого характеру, для вирішення яких потрібне залучення значної частини ресурсів усіх або більшості країн світу. Однак до останнього часу йшлося про окремі вкрай важливі і масштабні проблеми людства, а не їх багатобічні й багатофакторні комплекси, що визначають можливості і перспективи розвитку світового співтовариства. У широкому плані глобалізація охоплює всю систему міжнародних відносин, у більш вузькому – світогосподарські

зв'язки (світову економіку й міжнародну економічну діяльність (МЕД) держав).

Учені, що здійснюють геополітичні дослідження [1], відносять до глобалізації розширення й поглиблення соціальних зв'язків і інститутів у просторі й часі таким чином, що, з одного боку, на повсякденну діяльність людей все більше впливають події, що відбуваються в інших частинах земної кулі, а з іншого боку, дії місцевих громад можуть мати важливі глобальні наслідки.

З одного боку, глобалізація – це зростання взаємозалежності й відкритості економік, при цьому поняття національного стає усе менш актуальним. З іншого боку, статистика свідчить, що відкритість економіки країн, які традиційно вважаються флагманами глобалізації, є набагато меншою, ніж країн з більш низьким рівнем економічного розвитку. Показово, що до 90-х рр. XX століття ситуація була зворотною.

Досвід країн, що розвиваються, демонструє, що їх суб'єкти господарювання найчастіше пов'язані певними особливими відносинами:

- корупція апарату управління на всіх рівнях;
- наявність неконтрольованої недержавної сировинної монополії;
- наявність неконтрольованої недержавної фінансової олігархії;
- підвищена норма експлуатації робочої сили в реальному секторі економіки.

Внаслідок зазначених особливостей формуються наступні макроекономічні закономірності країн глобальної периферії [2]:

- низька внутрішня конкурентоспроможність кінцевих товарів національного виробництва, підвищена частка імпорту на ринках кінцевих товарів та, як наслідок, сильний вплив коливань курсу іноземних валют на реальні доходи й рівень життя населення;
- деформована структура зовнішньоторговельного обороту з переважанням сировини й продукції невисокого ступеня обробки в експорті й високотехнологічної продукції в імпорті та висока залежність від коливань цінової кон'юнктури на світових ринках;
- високий ступінь соціального розшарування як наслідок високої норми експлуатації при низькому рівні накопичення;
- низьке товарне забезпечення національної валюти, що викликає періодичні стрибки інфляції;
- підвищена схильність до виведення капіталу за кордон, зумовлена високими внутрішніми ризиками політичного й особливо кримінального походження;
- низький рівень довгострокових іноземних інвестицій з цих же причин;
- відносно високий рівень бюджетного дефіциту, що виникає через необхідність компенсації соціального розшарування й недостатнього обсягу внутрішніх заощаджень;
- високий рівень зовнішньої заборгованості зі зростаючою часткою коштів, залучених на

короткостроковій основі, і як наслідок, нестійкість ринку зовнішніх запозичень;

– переважно непродуктивне використання зовнішніх позик, необхідність їх періодичного рефінансування й зростаюча вартість обслуговування зовнішнього боргу;

– низький через відтік капіталів рівень золотовалютних резервів, недостатній для самостійної підтримки керованого (або фіксованого) курсу національної валюти;

– втрата здатності економіки до самофінансування через нестачу внутрішніх заощаджень і неефективності зовнішніх позик;

– спрямування зовнішньоекономічних зусиль уряду не на оптимізацію фінансів держави у світовій фінансовій системі, а на безперервний пошук джерел фінансування його витрат;

– повне підпорядкування грошової політики втриманню валютного курсу й, як наслідок, перманентне скорочення золотовалютних резервів, а разом із ними і національної грошової маси;

– постійне «залатування дірок» у бюджеті, а не розвиток зовнішньої торгівлі й зовнішньоекономічної діяльності взагалі, як основна мета політики зваженого платіжного балансу.

Подібна економічна система не може бути незалежною від зовнішніх факторів, вона вимагає глобальної експансії як умови самозбереження в короткостроковому аспекті.

Так, наприклад, хронічні бюджетні дефіцити і дефіцити торговельних балансів країн-імпортерів капіталу змушують їхні уряди активно запозичувати гроші в приватному секторі, штучно завищуючи в такий спосіб внутрішні відсоткові ставки, тобто породжуючи коливання кон'юнктури, що викликають приплив короткострокових фінансових вкладень із-за кордону. Таким чином, розширення обсягу міжнародних фінансових операцій, на нашу думку, ґрунтується, насамперед, на розходженнях у рівнях економічної стабільності в країнах базування й країнах прикладення капіталу так само, як розширення міжнародної діяльності глобальних виробників пов'язане з відмінностями в організаційному й управлінському потенціалі цих країн.

Сьогодні розподіл світової економіки на глобальний центр і глобальну периферію можна представити в такий спосіб.

Глобальний центр базується на:

- правових господарських відносинах усередині національного господарства, що виключають «короткі» схеми одержання доходу;
- високій підприємницькій і трудовій мотивації, високій нормі накопичення, відносно низькому ступені соціального розшарування й економічної стабільності;
- має унікальну інформацію про весь технологічний ланцюжок і про повний відтворювальний цикл;
- експортує окремі частини технологічних ланцюжків – видобувні й окремі обробні переділи,

зберігаючи в себе найбільш важливі виробництва і ядро управління;

– експортує капітал у товарній і фінансовій формах, залишаючи на своїй території капітал у формі інформації і технології.

Глобальна периферія базується на:

– традиційних господарських відносинах усередині національного господарства, що припускають можливість застосування «коротких» схем одержання доходу вузьким колом осіб;

– низькій підприємницькій і трудовій мотивації, низькій нормі накопичення, відносно високому ступені соціального розшарування й економічної нестабільності;

– не потребує національних управлінських ресурсів, недооцінює їх, сприяючи їх постійній фізичній і моральній деградації;

– відчуває дефіцит господарських ресурсів, покриваючи його за рахунок залучення їх із-за кордону в «укорочених» відтворювальних формах.

Звертаючись до глобалізації МЕД, можна стверджувати про глобальну експансію в тому випадку, коли міжнародне співробітництво спричиняє шкоду одній зі сторін або приносить їй лише короткострокові вигоди, залишаючи довгу перспективу невизначеною або негативною.

Слід зазначити, що переваги, що виникають у процесі глобального взаємопроникнення, схожі із класичними (за Д. Рікардо) тим, що формуються в національному господарському середовищі. Однак відмінність полягає в тому, що вони ґрунтуються не просто на володінні винятковими ресурсами (правами їх розробки), а на розвитку здатності самостійно розпоряджатися ними, і тому вони не піддаються коливанням, обумовленим технологічними змінами у споживачів і пов'язаними з ними змінами кон'юнктури світової торгівлі.

Загальним у глобальному взаємопроникненні і глобальній експансії є те, що обидві форми співробітництва засновані на створенні переваг, не пов'язаних із природною ресурсною монополією. Однак можна стверджувати, що експансія дозволяє утримувати переваги настільки, наскільки суспільна господарська свідомість є масовою.

Таким чином, слід зробити висновок, що глобальне взаємопроникнення має продукувати дійсно унікальні продукти (послуги), технології і форми організації, які не мають аналогів у світі. При цьому зовсім не обов'язково, як зазначалось вище, визнання цих цінностей світовим ринком. Досить буде їх визнання національним. Однак на цьому визнанні може бути побудована посправжньому незалежна економіка, що бере участь у МЕД свідомо, а не стихійно, тобто реальні управлінські функції зберігає за собою.

Якщо визначити глобалізацію світової економіки у більш загальному значенні, то її можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності і взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, яке виражається в поступовому перетворенні світового господарства на єдиний

ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили і знань.

Процес глобалізації впливає на різні сфери світової економіки, а саме [3]:

– зовнішню, міжнародну, світову торгівлю товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;

– міжнародний рух факторів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації);

– міжнародні фінансово-кредитні і валютні операції (безоплатне фінансування і допомога, кредити і займи суб'єктів міжнародних економічних відносин, операції з цінними паперами, спеціальні фінансові механізми й інструменти, операції з валютою);

– виробниче, науково-технічне, технологічне, інжинірингове й інформаційне співробітництво.

Історичні витоки глобалізації містяться в процесі інтернаціоналізації, яка з позиції окремих країн розвивається в двох напрямках – всередину і назовні. Розвиток всередину означає, що процес йде шляхом розширення використання іноземних товарів, капіталу, послуг, технології, інформації у сфері внутрішнього споживання даної країни. Розвиток назовні характеризується переважанням орієнтації країн на світовий ринок і глобальною експансією фірм у торгівлі, інвестиціях і інших операціях.

Головним наслідком цього процесу, поряд зі зростанням взаємозалежності держав, є просторова і інституційна інтеграція ринків.

Глобалізація – це багаторівневе явище, яке впливає на регіональну, національну економіку (макрорівень); товарні, фінансові й валютні ринки, ринки праці (мезорівень); окремі компанії (мікрорівень).

На макроекономічному рівні глобалізація проявляється в прагненні держав і інтеграційних об'єднань до економічної активності поза своїми кордонами за рахунок лібералізації торгівлі, ліквідації торговельних і інвестиційних перешкод, утворення зон вільної торгівлі і т. п. Крім того, процес глобалізації охоплює міждержавні узгоджені заходи щодо формування всесвітнього ринкового (економічного, правового, інформаційного, політичного) простору.

Ілюстрацією вищезазначеного є активізація такого прояву глобалізації як регіоналізація економічної діяльності, яку можна представити як глобалізацію в обмежених масштабах, що охоплює групу країн, які створюють об'єднання, в рамках яких відбуваються більшою або меншою мірою лібералізація торгівлі, рух капіталу і робочої сили.

На мікроекономічному рівні глобалізація проявляється в поширенні діяльності компаній за кордони внутрішнього ринку. Більшість транснаціональних корпорацій (ТНК) вимушені діяти в глобальних масштабах: їх ринком стає будь-який регіон з високим рівнем споживання, вони повинні мати можливість задовольняти попит споживачів незалежно від кордонів і національної приналежності. Стадії проектування, виробництва

й збуту продукції розміщуються в різних країнах, що означає їх уніфікацію у світовому масштабі. Утворення й розвиток транснаціональних фірм дозволяє подолати багато перешкод (за рахунок використання трансфертних поставок, цін, сприятливих умов відтворення, кращого урахування ринкової ситуації, використання прибутку і т. д.).

Враховуючи, що для ТНК в більшості випадків МЕД має більш важливе значення, ніж внутрішні операції, вони виступають основним суб'єктом процесів глобалізації.

Зниження ролі національної держави в діяльності ТНК нерозривно пов'язано з інтернаціоналізацією – силою, яка спрямовує розвиток бізнесу і інших суспільних процесів. З інституційної точки зору, світ вступає в безпрецедентний період глобалізації.

Таким чином, глобалізація як процес – це результат розвитку продуктивних сил й інтеграції всіх сфер соціально-економічного життя, в результаті чого процес виробництва в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або світовому масштабах. Світова економіка стає єдиним ринком і виробничою зоною з національними й регіональними секторами, а не просто сукупністю національних економік.

Можна зробити висновок, що глобалізація – це процес інтенсифікації обміну матеріальними і нематеріальними ресурсами, інститутами, цінностями, культурами, який зумовлює підвищення значущості національної самобутності, гуманітарних цінностей і ролі держави в розвитку і примноженні людського потенціалу.

Специфіка процесу глобалізації на сучасному етапі полягає в такому:

- у підвищенні значущості соціально-економічного партнерства і культурної взаємодії. Глобалізація світового господарства і підприємництва, розвиток міждержавних інститутів домінують над іншими сферами, що, як правило, супроводжується зростанням міжетнічної, політичної і міжкультурної напруженості. При цьому в умовах глобальних суперечностей національна безпека окремої країни, побудована на принципах закритих систем, стає неефективною;

- у моделі нової раціональності і способах поведінки. Раціональність у глобальному сенсі розуміється, передусім, як форма самовираження різноманіття. Необхідно подолати суперечності, що різко загострились, між рамками культур і об'єктивною необхідністю їх взаємодії;

- у випередженні змісту процесу становлення єдиного співтовариства (цілі, принципи) його формами (об'єктивний розвиток транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій);

- пріоритетністю матеріальних цінностей в порівнянні з духовним началом;

- збільшеною потребою в глобальній координації діяльності і недосконалістю міжнародних інститутів;

- різноманіттю культур і переважаючим розширенням впливу західної культури, у тому числі, внаслідок низької активності країн, що розвиваються, у відстоюванні своїх інтересів;

- різним позиціонуванням країн у військово-політичній і соціально-культурній сферах;

- зростанням ролі регіональних союзів у світовій господарській системі та взаємовпливу міжрегіональних господарських та регіональних зовнішньоекономічних комплексів.

Висновки

Таким чином, глобалізація означає найширше коло взаємодії економічної, соціальної, психологічної і культурної складових макросистеми світової спільноти. Економічна складова об'єктивно випереджає соціально-культурну, при цьому розвиток процесу глобалізації зумовлює підвищення значущості ролі регіонів у розвитку МЕД країни.

В умовах активізації світових глобалізаційних процесів посилилась тенденція до розширення взаємної співпраці країн і окремих регіонів та зростання їх взаємозалежності. У зв'язку з цим розвиток окремих регіонів, як складових національних економічних систем, слід розглядати відповідно до не тільки внутрішньодержавних, а й світових економічних процесів. При цьому все більшого значення набувають міжнародні економічні зв'язки країни та її регіонів, оскільки розвиток національної економіки на основі лише внутрішніх ресурсів розвитку є неможливим.

Поглиблення економічних зв'язків між країнами пов'язано з розвитком більш високих форм міжнародного розподілу праці, які ведуть до тісної виробничої співпраці суб'єктів господарювання різних країн. Це визначає зростання їх взаємозалежності. Однобока структура зовнішніх зв'язків обмежує можливість розвитку сучасних галузей, призводить до нестійкості економіки.

При цьому важливу роль відіграє інтернаціоналізація виробництва як складова частина глобалізації. Це – об'єктивний і прогресивний процес, оскільки інтернаціоналізація підвищує ефективність виробництва, сприяє прискоренню розповсюдження у світі науково-технічних досягнень. Ступінь позитивного впливу інтернаціоналізації виробництва на економіку окремих країн та їхні регіони залежить від того, яке місце вони займають у світовій економіці. Найбільший вигравш від участі в інтернаціоналізації мають промислово розвинуті країни та їхні регіональні об'єднання, одержуючи можливість знижувати витрати виробництва, зосереджуватись на випуску найприбутковішої наукомісткої продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаджиев К. С. Введение в геополитику : учебник для вузов / К. С. Гаджиев. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2001. – 416 с.
2. Рубцова М. Ю. Интеграційні механізми включення України до високотехнологічного сектору транснаціонального виробництва / М. Ю. Рубцова // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк : ДонГУ, 2007. – С. 456–459.

3. Перратон Дж. Глобальні трансформації: політика, економіка, культура / Дж. Перратон, Д. Гелд. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.

Рецензенти: *Дацій О. І.* – д. е. н., професор;
Ємельянов В. М. – д. н. держ. упр., доцент.

© Гаман М. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 12.10.2014 р.

ГАМАН Микола Васильович – д. н. держ. упр., професор, Перший заступник керуючого справами Апарату Верховної Ради України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: форми економічного співробітництва, система міжнародної конкуренції.